ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мар'яна Караневич – аспірант кафедри перекладу з англійської мови Київського національного університету ім. Т. Шевченка; асистент кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Наукові інтереси: прагматичний аспект перекладу.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

Наталія КАРДАШОВА (Глухів, Україна)

У статті розглянуто проблему лінгвокультурного, соціокультурного та міжкультурного компонентів перекладацької компетенції; подано опис компонентів перекладацької компетенції та методів перекладу.

The article deals with the problem of linguocultural, sociocultural and intercultural components ; the discription of the translating competence and the methods of translation are given.

У наш час, що змінюється дуже швидко, коли набирає обертів глобалізація в економіці, відбуваються також і радикальні соціальні зміни. З'являються нові засоби комунікації; експерти ведуть переговори, міжнародні фірми співпрацюють у великих проектах, науковці зустрічаються на конференціях, щоб обмінятися результатами нових досліджень, і, відповідно, публікують отримані результати. Повсюди в найрізноманітніших ситуаціях зустрічаються носії різних мов, щоб обмінятись думками та поспілкуватись. Тому дослідження, предметом якого є проблеми, пов'язані з міжкультурною комунікацією, є актуальним.

Розширення міжнародного співробітництва України з іншими державами світу робить по-новому важливою роль перекладу як особливого виду міжкультурного спілкування, виду мовного посередництва, мета якого максимально наблизити двомовну комунікацію до одномовної [3: 1].

Підготовка перекладачів є важливим соціальним завданням, яке відповідає сучасним потребам суспільства. Навчання перекладачів передбачає розвиток перекладацької компетенції і виконує загальнолінгвістичні та загальноосвітні функції [2: 57]. Поняття "перекладацька компетенція" зустрічається в працях багатьох науковців і розглядаєтться як здатність перекладати (усно чи письмово) на професійному рівні. До змісту перекладацької компетенції входить цілий ряд компонентів: комунікативний, текстоутворюючий, професійно-технічний, прагматичний, стратегічний та морально-етичний.

Комунікативна компетенція складається з трьох складових:

1) мовна (лінгвістична);

2) мовленнєва;

3) соціокультурна.

Мовна компетенція передбачає оволодіння знаннями про системну організацію мов і закономірностями їх функціонування, і являє собою готовність використовувати мову як засіб мовленнєво-розумової діяльності.

Текстоутворююча компетенція включає правила побудови різних видів текстів, які відображають ситуацію та сферу спілкування. Текстоутворююча компетенція забезпечує створення цілісного тексту з використанням різних засобів смислового та формального зв'язку.

Професійно-технічна компетенція передбачає знання загальних принципів перекладу і включає спеціальні уміння і навички, необхідні для його здійснення.

Прагматична компетенція включає поняття "прагматичний потенціал". Перекладач постійно вирішує завдання, пов'язані з досягненням необхідного комунікативного ефекту.

Стратегічна компетенція будується на глибокому розумінні тексту оригіналу і реалізується в пошуку, виборі та прийнятті послідовних перекладацьких рішень. Морально-етичний компонент включає особистісні якості, які є визначальними для перекладача – відповідальність, комунікабельність об'єктивність, презентабельність, психологічна стійкість та інші риси.

Соціокультурний компонент перекладацької компетенції розглядається як одна з основних цілей навчання перекладу. Сучасні компетенції навчання перекладу в мовному вищому закладі освіти розглядають соціокультурну складову перекладацької компетенції, з одного боку, як невід'ємний компонент фахової підготовки перекладача , а з іншого, як підгрунтя ефективного розвитку такої компетенції.

У загальній теорії навчання іноземних мов проблема формування соціокультурної складової не є новою. Вона розглядалася в роботах багатьох науковців. Так, В.В. Сафонов вважає, що соціокультурний компонент передбачає співвивчення мов та культур і включає до свого змісту знання з різних галузей. В.П. Фурманова розробила теорію функціональної культури, яка розглядає три аспекти: когнітивний (оволодіння знаннями); комунікативний (засвоєння правил вербальної та невербальної поведінки); аксіологічний (усвідомлення системи традицій, норм тощо). Соціокультурний компонент, за В.П. Фурiановою, включає два напрями : філологічний (вивчення відомостей про культуру країни, мова якої вивчається, на матеріалі соціокультурно-маркової лексики); соціологічний (варіативність сценаріїв міжкультурного спілкування). В.В. Воробйов відносить до соціокультурного компоненту інформацію, вивчення якої лежить через аналіз соціокультурно-маркової лексики. К. Крамш розуміє соціокультурний компонент як діалектичний зв'язок між мовою та культурним контекстом. Е.Д.Херш розробив концепцію "культурна грамотність", яка передбачає оволодіння певними знаннями-концептами всієї цивілізації [1: 3].

Коли норми та правила, які регулюють розуміння між людьми різних груп, є невідомими і, відповідно, недостатньо виконуються, може з'явитися непорозуміння. Мова й культура є не єдиними факторами, що призводять до непорозуміння у спілкуванні.

У дослідженнях перекладу завдяки посиленому науковому інтересу до культури увага спрямована на дві важливі проблеми: на чужість, як проблему міжкультурного обміну, і на переклад, як на лінгвістичну діяльність, що зумовлюється багатогранними зв'язками між окремими культурами.

Взагалі літературні переклади є засобом передачі чужого досвіду. Існують особливі випадки трактування чужості перекладачем, тому що є переклади, для яких чужість першотвору або культури чи літератури країни першотвору виступає перш за все як проблема, яку необхідно вирішити для адекватного перекладу. Тексти такого типу спрямовані на відповідність категорії адекватності. Але існує ще один тип текстів, для яких чужість першотвору або культури чи літератури країни першотвору піднесена до рівня програми. Такі переклади можна зрозуміти тільки на тлі особливого культурно-філософського сприйняття, і вони є засобом передачі цього сприйняття [4: 1].

На практиці перед перекладачем постає проблема, що робити з чужістю тексту. Чи повинен перекладач зберігати для читачів культурну чужість, чи зменшувати, чи навіть повністю її усувати? На це питання не існує загальноприйнятої відповіді, тому що в більшості випадків перекладач має йти назустріч вимогам цільової аудиторії та ринку.

Розгланемо переклад із точки зору культурних контактів. Кожен текст існує в певному комунікативному контексті, й він закріплений за якоюсь культурою. Умови створення та отримання тексту в різних комунікативних спільнотах різняться; вони відрізняються та змінюються також і всередині однієї комунікативної спільноти. Чим сильніше відрізняються комунікативні контексти, тим важчим є завдання перекладача, який має подолати цю комунікативну різницю. У зв'язку з цим існують два методи перекладу:

1. Переклад-одомашнення – заміщає елементи похідного тексту, які є специфічними культурними елементами культури оригінала, елементами культури адресата; переклад асимілює текст оригінала до контексту культури адресата.

2. Переклад-очуження – намагається передати специфічні культурні елементи тексту оригіналу як такі. Найбільш важкими є випадки, коли культурна різниця є настільки великою, що для читача перекладу необхідно спочатку створити передумови для розуміння, щоб зробити можливим адекватне сприйняття тексту. При такому способі перекладу комунікативний контекст культури адресата розширюється, і це може означати, що елементи чужої культури завдяки перенесенню знаходять нові мовностилістичні форми вираження в

мові адресата: таким чином, переклад змінює чи оновлює граматичні та стилістичні норми мови адресата.

Першим це зробив Й.Я. Брайтінгер. Головним принципом його перекладацької теорії є те, що перекладач має дотримуватись "суворого закону, згідно з яким він ніколи не дозволить собі відступити від оригіналу ні у відношенні думок ,ні у відношенні форми чи манери". Він рішуче виступає проти того, щоб оригінал було змінено в перекладі через пропуски; оригінал не містить "зайвих", тобто нефункціональних слів. Так звані іншомовні "ідіоматизми" – діалектні вирази – мають, на думку Брайтінгера, бути змодельовані й у перекладі. На думку іншого теоретика перекладу Ф. Шляєрмахера, переклад має, наскільки це можливо, рівнятися на мову оригіналу, цей перекладацький метод є методом очуження, і тільки за допомогою цього методу можна зробити правильний переклад [4: 1].

Переклад текстів пов'язаний із широкими межами, які визначаються перекладом з і між культурами. Проблема перекладу виявляється, і це не може бути інакше, як проблема зв'язків між культурами та колами культур. Таким чином, у ситуаціях міжкультурного контакту виникає велика кількість комунікативних проблем. Одних лінгвістичних знань не вистачить для того, щоб забезпечити безперешкодне та ефективне розуміння людей, що належать до іншої культури. Конфуцій сказав, що "люди зближуються завдяки їх спільній природі, а розділяють їх звички та звичаї", і мови, додамо ми.

Світ, у якому виникла мова, соціальна реальність, у якій вона існує, та суспільство, яке користується нею для спілкування, є неповторними. Тісне переплетіння мови та культури, їх взаємодію і двосторонній вплив наочно продемонстрував С. Басснет у своєму порівнянні: "Мова – це серце в тілі культури, і саме їх взаємодія забезпечує продовження життєвої енергії. Так як і хірург під час операції на серці не може не звертати увагу на весь організм, так і перекладач ризикує, коли працює з текстом ізольовано від культури, що його породила".

Щоб сприйняти чужу культуру, необхідно володіти здатністю до абстрагування і бути в змозі змінювати перспективу. Перекладач абстрагується від власних відповідних культурі ставлень та уявлень про цінності, спостерігає чужу культуру в її неповторності й у порівнянні з власною та використовує спостереження і сприйняття в певній комунікативній ситуації у відповідності до цілі та культури. Тому перекладачу підходить не тільки роль мовного експерта, а він виступає також і як фахівець із міжкультурної комунікації. Вдалим є той переклад, який виконує функцію оригіналу в цільовій культурі.

У людській взаємодії частіше виникають труднощі через уплив прихованих аспектів культури на людську поведінку. Що є прийнятним в одній культурі, в іншій може викликати обурення, і, відповідно, може сприйматися як щось геть не прийнятне, культурні відмінності між представниками різних культур є дуже вагомими.

В основі труднощів, які з'являються в процесі пристосування до нової культури, лежать різні причини; однією з них є властивий кожній людині етноцентризм: це нездатність сприйняти та обробити вільно від забобонів, не дивлячись через окуляри власної культурної перспективи, культурні цінності та зразки поведінки. Етноцентризм це також тенденція інтерпретувати та оцінювати поведінку інших за допомогою власних стандартів.

В перекладознавстві часто вказують на тісний зв'язок між перекладом та культурою; В. Снелл-Хорнбі називає переклад міжкультурною подією, К. Фермеер – культурною трансформацією, і тому перекладач має володіти не тільки знаннями двох мов ,а й двох культур; в сьогоднішньому перекладознавстві культуру розглядають як "загальні традиції, якими в суспільстві треба володіти " і як "соціальний фон тексту" [4:3].

Іншим керувалася Р.Штольце, коли вона розділила культурну специфіку як культурне неузгодження на три групи:

1. Реальне неузгодження: культурна специфіка тексту оригіналу є невідомою в цільовій культурі.

2. Формальне неузгодження: культурна специфіка тексту оригіналу існує в цільовій культурі, хоча в іншому мовному втіленні.

3. Семантичне неузгодження: культурно специфічна конотація слів, які в перекладі могли б викликати інші чи, навіть, небажані асоціації.

При реальному неузгодженні між культурами можна залишати позначення предмета, яке було надане в оригіналі, в перекладі надається пояснення; при формальному неузгодженні використовується заміна на поняття з цільової культури, коли там існує організація зі схожою функцією. Перекладачу – як експерту – належить в цій транскультурній комунікації подвійна роль, оскільки він, з одного боку, як перший реципієнт, має інтерпретувати вихідне послання в його оригінальному дискурсі, а з другого боку, як вторинний відправник послання за умов вторинної ситуації дискурсу, має його повторно вербалізувати в цільовій мові. При семантичному неузгодженні йдеться про різні, з точки зору культурної специфіки, які при дослівному перекладі викликають обурливі асоціації й тому вимагають переформулювання. У сфері формального неузгодження йдеться переважно про переклад власних імен. П.Ньюмарк розрізняє "власні назви" (що позначають щось єдине в своєму роді), та "культурні терміни" (пов'язані з класами об'єктів); всі автори підкреслюють, що однієї мовної компетенції не досить, необхідна також велика кількість фактичних та енциклопедичних знань [4:3]. Обов'язковою передумовою компетентності перекладача є його введення в обидві культури; він має прагнути до подвійної культурної приналежності. Спочатку перекладач наближується до тексту оригіналу, розуміє та обробляє його, щоб потім його наблизити до групи реципієнтів мовою перекладу. Тому до мовної компетенції перекладача належать не тільки знання мов, а і знання культури відповідних мовних просторів.

Особливо культурно специфічними є ідіоми та метафори, які не можуть бути перекладені чи замінені на основі лінгвістичних елементів чи схожого образу, які містяться у вислові, а мають розумітися відповідно до функції певної ідіоми. Вислів оригіналу замінюється перекладачем фразою на мові перекладу, яка в цільовій культурі виконує таку ж функцію.

Культурні відмінності та спільні риси не мають бути ні переоцінені ні недооцінені, пізнати їх, правильно з ними повестись і, нарешті, опанувати відмінність – це випробування, яке знову і знову проходить перекладач у процесі своєї діяльності. При цьому занурення в нову мову та культуру є довічним процесом збагачення знань: для опанування глибокими знаннями власної чи чужої культури необхідним є, на нашу думку, довге перебування в країні цільової культури. Ми знайомі з нашою власною культурою, ми в ній зросли, ми нею створені і свідомо сприймаємо зміни, що в ній відбуваються. Відкриття нової культури є необхідною умовою діяльності кожного перекладача.

У висновку можна стверджувати, що чим більші культурні та мовні знання та можливості комунікантів, чим більше їх уявлення співпадають з уявленнями представників інших культур, тим меншою буде можливість непорозуміння. Для ефективної комунікації ми маємо усвідомлювати фактичні відмінності, що існують між нашими групами та іншими, між нами та іншими людьми. Перекладач може успішно виконати свою роль тільки за умови, що він володіє обома мовами до найменших деталей так, що він визначає в тексті культурно значуще і знає, як він має висловити це в перекладі. На думку А. Фляйшманна, перекладач володіє культурною компетенцією, якщо він усвідомлює культурно специфічні елементи значення лексичних одиниць, особливість форм тексту, має відповідні знання стосовно традицій мовної взаємодії та володіє соціокультурними знаннями.

Для успішної роботи перекладача необхідною передумовою є чутливість до інтересів власної та до суті та змісту цільової культури. Перекладач має володіти поряд зі своєю головною спеціальністю підготовчими знаннями та навичками. Його загальна мовна компетенція включає мовнопрактичні здібності в лексиці, синтаксисі та прагматиці в рідній і в іноземній мовах. Крім того, перекладач має враховувати комунікативний стиль представників різних культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ганічева Т.В. Соціокультурний компонент перекладацької компетенції // Вісник СумДУ. Серія: Філологічні науки. – 2005. – №5(77). – С.10-15.

2. Комиссаров В.Н. Теоретические основы методики обучения переводу. – М.: РЕМА, 1997. – 112 с.

3. Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики. – М.: Просвещение, 1988. – 159 с.

4.Якимчук А.П. Лінгвокультурна комунікація як випробування для перекладача.//http://eprints.zu.edu.ua/2023/1/17.pdf.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кардашова – асистент кафедри іноземних мов Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: лінгвокраїнознавча компетенція.

К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕВОДА ФЕЛЬЕТОНА КАК ТИПА ТЕКСТА

Елена КОЗАЧЕК (Херсон, Украина)

У статті окреслено основні проблеми, що виникають у процесі перекладу гумористичного/сатиричного типу тексту – політичного фейлетону.

Summary: The article describes the main problems that arise in the course of translation of a humor/satirical text type or political feuilleton.

В формате актуализации теории и практики перевода в парадигме современных гуманитарных знаний, исследователи все чаще обращают внимание на проблему перевода политических текстов, а так же адекватности / неадекватности решения определенных языковых задач. Все это мотивируется необычайно мощным интересом к функционированию политического дискурса в рамках межкультурной коммуникации.

Переводческие студии требуют обобщения накопленной информации лингвокультурологического характера, анализа корпуса политических текстов и их переводов, что даст возможность определить основные переводческие стратегии и тактики, необходимые для адекватного воспроизведения текста в условиях инокультурной аудитории.

Политический юмор, с этой точки зрения, выполняет ряд важнейших функций: отражает действительность и выражает актуальные проблемы массового сознания; сохраняет в культурно обусловленных текст-типологических стереотипах культурный опыт и соответствие глубоким феноменам массового сознания как исходной, так и целевой аудитории; способствует снятию напряжения, создавая некую дистанцию между человеком и ситуацией, поднимая его над ней и, ослабляя межличностные и межгрупповые конфликты; является способом «определения зла», несущим разрушительное начало, и одновременно способом укрепления и «цементирования» политической реальности путём создания воображаемой утопии всеобщего равенства, где элита низводится до уровня широких масс [10].

Юмор неразрывно связан с политикой по критерию схожести их сущностей, имеющих двойственную природу. Политике, с одной стороны, неотъемлемо присущи двойные стандарты, которые базируются на противоречии и, с другой стороны, основой юмора/сатиры принято считать «парадокс», «абсурд» или, точнее, вскрытие противоречий действительности [10].

Как известно, через всю историю эстетики проходят утверждения о невозможности определения «комического», однако, попытки это сделать не прекращаются и до сих пор. Действительно, определение этой категории диахронически изменчиво. Если у В. Даля юмор – это «веселая, острая, шутливая складка ума, умеющая подмечать и резко, но безобидно выставлять странности нравов или обычаев; удаль, разгул иронии» [3], то у Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона юмор – это уже «особая манера художественного изображения; соединение комизма с серьезностью, «возвышенное в комическом», добродушное осмеивание людских пороков и слабостей с целью вызвать мысль о контрасте низменного и пошлого с возвышенным и идеальным и создать в зрителе и читателе после смеха тихую грусть от сознания несовершенства человеческой природы и жизни» [2].

Актуальность данной статьи обусловливается широкой популярностью и востребованостью политического юмора/сатиры как в Украине, так и во всем мире. Принимая во внимание эстетическую роль политического юмора, особую значимость представляет вопрос о его переводе в иную культурную среду с адекватной передачей смысловой нагрузки, сохранением доминирующих и второстепенных функций в переводном тексте и т.д. Таким образом, рассмотрение проблем перевода комического/сатирического относится к наиболее актуальным проблемам современной теории коммуникации, лингвокультурологии, теории и практики перевода.